

УДК 333.43:631.11

Ю.В. Самойлик, к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Полтавська державна аграрна академія

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Набули подальшого розвитку підходи щодо трактування поняття “сталий розвиток”, яке визначено, як процес здійснення господарської діяльності, що передбачає виробництво та реалізацію товарів, робіт, послуг на основі синергетичного підходу до процесу взаємодії економічних, екологічних та соціальних систем, що забезпечує ефективність функціонування господарського елементу в оперативному та стратегічному періодах. Обґрунтовано, що управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств у глобальному середовищі – це комплексно-системний процес, який пов’язаний з такими аспектами корпоративного управління, як управління конкурентоспроможністю, стратегічний менеджмент, екологічний менеджмент, управлінням соціальним розвитком, міжнародний менеджмент, метою якого є виробництво еколого безпечних продуктів харчування, що задовольнятимуть потреби споживачів, враховуючи сформовану культуру споживання, та прогнозовані потреби майбутніх поколінь. Виявлено особливості та сформульовано принципи управління цим процесом.

Ключові слова: сталий розвиток, управління сталим розвитком, сільськогосподарське підприємство, концепція сталого розвитку, глобалізація, глобальне середовище, принципи управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств.

Табл. 2, Літ. 16.

Ю.В. Самойлик

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВЫМ РАЗВИТИЕМ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В ГЛОБАЛЬНОЙ СРЕДЕ

Получили дальнейшее развитие подходы к трактовке понятия “устойчивое развитие”, которое определено как процесс осуществления хозяйственной деятельности, предусматривающий производство и реализацию товаров, работ, услуг на основе синергетического подхода к процессу взаимодействия экономических, экологических и социальных систем, что обеспечивает эффективность функционирования хозяйственного элемента в оперативном и стратегическом периодах. Обосновано, что управление устойчивым развитием сельскохозяйственных предприятий в глобальной среде – это комплексно-системный процесс, который связан с такими аспектами корпоративного управления, как управление конкурентоспособностью, стратегический менеджмент, экологический менеджмент, управлением социальным развитием, международный менеджмент, целью которого является производство эколого безопасных продуктов питания, которые удовлетворяют потребности потребителей, учитывая сложившуюся культуру потребления, и прогнозируемые потребности будущих поколений. Выявлены особенности и сформулированы принципы управления этим процессом.

Ключевые слова: устойчивое развитие, управление устойчивым развитием, сельскохозяйственное предприятие, концепция устойчивого развития, глобализация, глобальная среда, принципы управления устойчивым развитием сельскохозяйственных предприятий.

Iu. Samoilyk

GOVERNANCE FEATURES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE GLOBAL ENVIRONMENT

Were further developed approaches to the interpretation of the concept of “sustainable development”. It is defined as the process of economic activities, providing for the production

and sale of goods and services through a synergistic approach to the interaction of economic, ecological and social systems, ensuring the efficiency of economic element in the operational and strategic periods. Proved that governance of sustainable development of agricultural enterprises in the global environment a complex-system process that is associated with the following aspects of corporate governance, as competitiveness management, strategic management, environmental management, social development, international management, which aims to manufacture eco safe food products that satisfy the needs of consumers, given the prevailing culture of consumption and projected needs of future generations. It is invented features and formulated principles of this process.

Keywords: sustainable development, governance of sustainable development, agricultural enterprise, the concept of sustainable development, globalization, global environment, the principles of sustainable development of agricultural enterprises.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних суб'єктів господарювання перебуває під впливом сукупності перманентних тенденцій. У 1992 р. у Ріо-де-Жанейро відбулася конференція ООН, на якій було прийнято концепцію сталого розвитку. Сутність її полягає у застосуванні еколого-економічного соціально орієнтованого підходу до розвитку господарюючих систем у ринковому середовищі. Основні положення концепції були прийняті до впровадження більшістю країн з ринковою економікою. Як наслідок, відбулися зміни в стратегічних орієнтирах суб'єктів господарювання. Основні принципи концепції сталого розвитку тісно взаємопов'язані з особливостями діяльності сільськогосподарських підприємств, господарювання яких безпосередньо пов'язане з екологічними чинниками та соціальною спрямованістю бізнесу, оскільки виробництво продуктів харчування має бути екологічнобезпечним і, у той же час, забезпечувати економічну ефективність.

З часу прийняття концепції сталого розвитку було неодноразово підведено підсумки, визначено вагомі результати та визначено майбутні орієнтири стратегічного розвитку. Управління сталим розвитком набуло нових особливостей, що насамперед пов'язано з впливом глобалізації на діяльність як окремих підприємств, так і на стан економік різних країн. Глобальне середовище нині здійснює прямий вплив на діяльність сільськогосподарських підприємств. Зростання чисельності населення та його потреб у продуктах харчування здійснює вплив на систему господарювання в аграрному секторі економіки. Товаровиробники шукають резерви збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції насамперед за рахунок підвищення урожайності на основі інтенсивних технологій (максимізації доз внесення мінеральних добрив, гербіцидів та пестицидів). Такі підходи до господарювання суперечать принципам сталого розвитку, оскільки порушують баланс між екологічними, економічними та соціальними чинниками. Таким чином, в умовах посилення впливу глобального середовища на діяльність сільськогосподарських підприємств виникає необхідність пошуку нових методів управління їх сталим розвитком, що визначає актуальність проведення дослідження в даному напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сталого розвитку привертають увагу низки науковців. Загальні питання сталого розвитку розкриті в працях Е. Андерсона, О. Балацького, В. Бекермана, О. Варченка, В. Вернадського, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, Г. Іваницької, О. Кашенко, Д. Ламбера, Л. Мельника, Є. Мішеніна, О. Осауленка, В. Паламарчука, С. Подолинського, О. Попової, В. Трегобчука, Г. Черевка та ін.

Варто звернути увагу на праці В. Борисова, А. Даниленка, І. Лукінова, О. Онищенко, Г. Підлісецького, П. Саблука, Р. Тринька, М. Федорова, О. Царенка, А. Чупіса, В. Шияна, А. Юзефовича, В. Юрчишина, що стосуються питань раціонального природокористування в сільському господарстві.

Отже, концепція сталого розвитку розглядається з різних точок зору, Дане

питання розглядається на рівні регіонів, галузей, держави в цілому. Зустрічаються методологічні підходи щодо оцінки рівня сталого розвитку міст та окремих підприємств. Однак, у сучасній науковій літературі зустрічаються лише поодинокі праці, присвячені питанням взаємозв'язків глобальних тенденцій та особливостей управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств, що потребує поглиблених досліджень у даному напрямі.

Цілі статті. Метою дослідження є розвиток концептуальних підходів щодо визначення сутності поняття “сталий розвиток”, інтерпретація його з урахуванням особливостей сільського господарства; виявлення впливу чинників глобального середовища на управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств; формулювання принципів управління цим процесом.

Виклад основного матеріалу. Сутність концепції сталого розвитку зводиться до того, щоб забезпечити баланс між екологічним та економічним середовищами для забезпечення потреб соціуму як в короткотерміновому, так і в стратегічному періодах. Однак, під впливом глобалізації виникають нові парадигми щодо визначення сутності та основних положень даної концепції.

Становлення економічної теорії, присвяченої питанням сталого розвитку, розпочалося в період заснування Римського клубу, коли більшість країн з ринковою системою господарювання усвідомили необхідність зміни економічної стратегії для гармонізації еколого-економічних та суспільних відносин.

Римський клуб є міжнародною, неприбутковою, неурядовою організацією, що об'єднує науковців, економістів, бізнесменів, чільних службовців міжнародних організацій, колишніх голів держав та урядів з усіх п'яти континентів, які переймаються актуальними проблемами людства – політичними, економічними, соціальними, екологічними, технологічними і культурними, та їх аналізом і прогнозуванням в контексті “світової проблематики” (“world problematique”). Римський клуб був заснований у 1968 р. за ініціативою видатного італійського економіста і підприємця доктора Ауреліо Печчеї. Римський клуб формувався як незалежна експертна група для оцінки довгострокових наслідків існуючих проблем та перспектив розвитку людства, а також інтелектуального сприяння діяльності міжнародних організацій і національних урядів. Від початку до нього увійшло близько 30 експертів світового рівня, що представляли 10 країн. Крім того, Римський клуб має афілійовані до нього національні асоціації, що нині діють у 28 країнах світу з метою популяризації ідей клубу та їхньої адаптації й розвитку на національному рівні у відповідь на виклики доби глобалізації. В Україні діє Українська асоціація Римського клубу. Римський клуб в своїй діяльності дотримується трьох засадничих принципів: глобальний погляд на комплексні, масштабні світові проблеми, що відображає дедалі зростаючу взаємозалежність країн в рамках єдиної планетарної системи; міждисциплінарний (“холістичний”) підхід та розгляд сукупності актуальних проблем – політичних, економічних, соціальних, екологічних, технологічних, культурних і соціо-психологічних – в їхній взаємодії як частин єдиного цілого; розгляд довгострокових наслідків нинішніх проблем, а також політичних рішень і практичних заходів, що знаходяться в арсеналі сучасної політики. Публікація в 1972 р. першої, найбільш доповіді Римського клубу *Limits to Growth* (“Межі зростання”) щодо довгострокових наслідків глобальної тенденції зростання населення планети, промислового і сільськогосподарського виробництва, споживання природних ресурсів й забруднення довкілля мала великий суспільно-політичний резонанс у світі й заклала основу сучасної концепції “сталого розвитку”. Доповідь була перекладена більш ніж 30 мовами і видана загальним накладом понад 12 млн. примірників [4, 5].

Один із авторів наукової праці “Межі зростання” Д. Медоуз зазначав, що матеріальне зростання не може продовжуватись до безкінечності на планеті, яка має обмежені ресурси, та вимагала відмовитись від підвищення кількості (росту) на користь

якості (розвитку). Людство очікує екологічна революція, яка повинна змінити його пріоритети і ціннісні орієнтири [8, с. 8-9].

Перше офіційне трактування поняття “сталий розвиток” (sustainable development) з’явилося у 1987 р. і було запропоноване прем’єр-міністром Норвегії Гру Харлем Брундтланд, яка сформулювала його у звіті “Наше спільне майбутнє”, підготовленому для ООН Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку і визначала його як розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, проте не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [11, с. 146]. Даний підхід ліг в основу концепції сталого розвитку, яка була офіційно прийнятою на Міжнародній конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Самміт Землі, 1992 р.) в Ріо-де-Жанейро, де було визначено, що сталий розвиток дає можливість на довгостроковій основі забезпечити стабільний економічний ріст, не допускаючи деградації природного середовища. Право на розвиток має бути реалізоване таким чином, щоб задовольнити потреби у розвитку і охороні навколишнього середовища існуючого і майбутніх поколінь [11].

У сучасній науковій літературі зустрічаються різні підходи до трактування даної категорії. (табл. 1).

Таблиця 1

Концептуальні підходи до визначення сутності поняття “сталий розвиток”

Автор	Сутність концепції
Мочерний С.В. [6, с. 277]	Сталий розвиток – це незворотні та закономірні сутнісно-якісні зміни суспільства на основі оптимального поєднання і раціоналізації економічної, екологічної та соціальної сторін такого розвитку з урахуванням потреб майбутніх поколінь. Умовою сталого розвитку є якісне економічне зростання.
Герасимчук З.В., Вахович І.М. [3, с.20]	Сталий розвиток – це процес соціально-економічного розвитку за умови забезпечення екологічної рівноваги соціо-еколого-економічної системи певної суспільної формації
Попова О.Л. [10, с.9]	У поєднанні термінів “сталий” і “розвиток” посилюється цілеспрямована упорядкованість змін світогосподарської системи з потрібною інтеграцією – цілей (економічних, соціальних, екологічних), територій (планети, держав, регіонів, населених пунктів), й часу (нинішнє й майбутні покоління) з метою забезпечення загального прогресу цивілізаційного розвитку в усіх сферах. Найвищою цінністю для сталого розвитку є людина з її системною триединою цілісністю: “біо – соціо – трудо”.
Підліснюк В.В. [9, с. 88]	Сталий розвиток – сучасна концепція, що ґрунтується на принципах взаємодії суспільства і природи та передбачає гармонізацію економічного й соціального розвитку та збереження довкілля. Найважливішими ідеями сталого розвитку є: розв’язання економічних, соціальних та екологічних проблем і досягнення рівноваги між ними для забезпечення якісного рівня життя людини; впровадження зобов’язань нинішнього покоління, які гарантують таке збереження природних, соціальних та економічних ресурсів, щоб рівень добробуту наступних поколінь лишався не нижчим за сучасний.
Шевчук В.Я. [13, с. 42]	Сталий розвиток – це процес гармонізації продуктивних сил, задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища, забезпечення рівноваги між потенціалом природи та вимогами людей усіх поколінь
Шубравська О.В. [14, с. 37]	Узгоджений розвиток економічних і соціальних процесів, а також навколишнього природного середовища
Буряк Р.І. [1, с. 90]	Сталий розвиток має охоплювати, насамперед, положення щодо забезпечення соціальної справедливості, запобігання національної і расової дискримінації. Як правило, у країнах з низьким рівнем розвитку економіки ці вимоги часто ігноруються. У нашій країні термін “сталий розвиток” найчастіше використовують як еквівалент постійного зростання економічних показників (країни, регіонів, окремих галузей економіки). Таке тлумачення цього поняття є неприйнятним.

Джерело: узагальнено автором за [1, 3, 6, 9, 10, 13, 14]

Варто звернути увагу на концепцію Буряка Р.І. Розвиваючи загальноприйняті підходи трактування сутності категорії “сталий розвиток”, науковець пропонує виділяти три зони компромісів: стерпний розвиток – компроміс між інтересами суспільства та збереженням довкілля; справедливий розвиток – досягнення консенсусу між соціальною та економічною підсистемами, тобто забезпечення можливості задоволення елементарних потреб всіх людей; життєздатний розвиток – досягнення узгодженості між екологічною та економічною підсистемами, тобто забезпечення раціонального природокористування та збалансування економічних потреб з екологічними можливостями планети, зокрема відносно використання енергії. Ці зони компромісів становлять основу сталого розвитку, оскільки забезпечують досягнення цілей збалансованого соціально-економічного і екологічного розвитку – екологічної безпеки, соціальної справедливості, соціального прогресу і економічної ефективності, реалізація яких дає змогу задовольнити основні критерії сталості [1, с. 90].

Узагальнюючи погляди науковців стосовно концептуальної сутності поняття “сталий розвиток”, можемо запропонувати таке трактування: сталий розвиток – це процес здійснення господарської діяльності, що передбачає виробництво та реалізацію товарів, робіт, послуг на основі синергетичного підходу до процесу взаємодії економічних, екологічних та соціальних систем, що забезпечує ефективність функціонування господарського елементу в оперативному та стратегічному періодах.

Важливе значення має виявлення особливостей сталого розвитку в сільському господарстві. У науковій літературі можна зустріти різну інтерпретацію даної дефініції (табл. 2).

Таблиця 2

**Концептуальні підходи до трактування категорії
“сталий розвиток сільського господарства”**

Автор	Сутність концепції
Юшкевич О.О. [15, с. 11]	Сталий розвиток сільськогосподарського підприємства характеризують такі ознаки: використання ресурсозберігаючих технологій, що забезпечують мінімізацію шкідливого впливу виробничо-господарської діяльності на довкілля; встановлення оптимального балансу між виробленими та спожитими ресурсами підприємства; забезпечення соціальної захищеності персоналу підприємства; забезпечення відповідальності та реалізації всіх зобов'язань, прийнятих на себе підприємством
Клочан В.В. [7, с. 125]	Сталий розвиток дозволяє в перспективі узгодити і гармонізувати економічні, екологічні та соціальні цілі в галузі сільського господарства. Головна функція сталого розвитку сільського господарства є забезпечення екологічно-чистими і безпечними для здоров'я продуктами харчування населення в обсягах, достатніх для повноцінного задоволення потреб людей.
Варченко О.М., Даниленко А.С. [2, с. 7-8]	Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва – це здатність господарюючого суб'єкта динамічно підтримувати пропорції в організації діяльності, орієнтованої на інноваційний розвиток; підвищувати соціальну та економічну ефективність; постійно нарощувати темпи розвитку, здійснюючи розширене відтворення, метою якого є забезпечення населення якісними продуктами харчування, продовольчої безпеки держави без завдання шкоди навколишньому середовищу.
Чайківський І.А. [12, с. 109]	Сталий розвиток аграрної сфери – це процес оптимізації рівня аграрного виробництва, збереження та відновлення якісних параметрів аграрного навколишнього середовища та покращення показників соціального статусу сільського населення за умов зміцнення продовольчої та екологічної безпеки держави.

Джерело: узагальнено автором за [2, 7, 12, 15]

Пожвавлення інтересу науковців до виявлення особливостей сталого розвитку підкреслює необхідність проведення подальших досліджень у даному напрямі. Більшість зазначених праць присвячені загальним питанням сталого розвитку сільського господарства. Однак, формування механізму управління сталим розвитком

окремих суб'єктів господарювання даної сфер потребує поглибленого підходу до діагностики чинників мікросередовища функціонування сільськогосподарських підприємств.

Для більшості сільськогосподарських підприємств важливим залишається питання відновлення темпів відтворення, від вирішення якого залежить формування ефективного механізму господарювання. Нині гостро постає проблема розробки дієвих механізмів регулювання агропродовольчого ринку. Наявність великої кількості посередників сільськогосподарської продукції призводить до дисбалансу в цінових відносинах АПК. Подолання кризи у сільському господарстві, яка посилилася під впливом світової кризи, має базуватися на комплексному підході до формування пріоритетних напрямів із урахуванням раціонального поєднання дії ринкового саморегулювання та інструментів державного регулювання... Сталий розвиток сільського господарства повинен базуватися на програмно-цільовому підході до управління галузю в системі економічного механізму сільськогосподарського виробництва, де доцільно виділити цілі та завдання програми розвитку сільського господарства регіону із виділенням організаційно-економічних, технологічних, інституціональних, інноваційних, інвестиційних, соціальних завдань і напрямів їх вирішення у рамках аграрної політики [2, с.7-8].

Управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств потребує комплексно-системного підходу, який тісно пов'язаний з іншими напрямами менеджменту організацій. Так, наприклад, Чайківський І.А. пов'язує сталий розвиток з конкурентоспроможністю підприємства. Науковець зазначає, що "в аграрному секторі будь-які нові товари, технології, методи і механізми, які необхідні для того, щоб галузь та її суб'єкти господарювання були конкурентоспроможними є реальними засобами підвищення екологічної стійкості навколишнього середовища. Сталий розвиток аграрної сфери – це спроможність аграрного сектора і суб'єктів його господарювання за рахунок мобілізації своїх внутрішніх резервів створити таку раціональну структуру виробництва, яка б при прояві випадкових зовнішніх впливів сприяла пом'якшенню несприятливих наслідків і одержанню мінімальних відхилень від сформованої тенденції розвитку" [12, с. 109].

Отже, аграрний сектор економіки потребує впровадження принципів сталого розвитку, оскільки саме в даному секторі економіки зосереджено найбільше стратегічно важливих ресурсів, використання яких зумовлює виробництво продуктів харчування, що є основою продовольчої безпеки держави. Доцільно виділити такі принципи управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств:

- синергійний підхід до поєднання природних та економічних ресурсів;
- підтримання балансу між економічними, екологічними та соціальними чинниками;
- поєднання ринкових та державних механізмів регулювання;
- забезпечення розширеного відтворення у сільському господарстві;
- застосування енерго- та ресурсозберігальних технологій та відновлювальних джерел енергії;
- підвищення ефективності енергоощадження в галузі, використання нетрадиційних джерел енергії;
- розвиток біоекономіки та органічного виробництва;
- застосування програмно-цільового та системного підходів до управління;
- поглиблення зв'язків між суб'єктами господарювання різних ланок;
- охоплення всіх напрямків діяльності сільськогосподарських підприємств;
- забезпечення стратегічної конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- врахування інтеграційних механізмів міждержавного та глобального рівнів при обґрунтуванні стратегії розвитку підприємства;

орієнтованість на довгострокову перспективу.

Багатоаспектність процесу управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств полягає також у поєднанні холістичних підходів до обґрунтування даної стратегії. Досить актуальним питанням управління сталим розвитком є для сільськогосподарських підприємств Сполучених Штатів Америки. Науковці поглиблено досліджують взаємозв'язки біоекономіки та сталого розвитку, акцентують увагу на негативному впливі вирощування монокультур, також звертають увагу на державному субсидіюванні екологічного виробництва [16]. Біоекономіка залежить від ефективності управління сталим розвитком, при цьому важливе значення має виробництво біомаси, яка може використовуватись як альтернативне біопаливо. Такий напрямок діяльності є одним із провідних у системі управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств, що забезпечить довготривалу їх конкурентоспроможність, зменшення енергетичної залежності та зниження витрат.

Висновки. Глобалізація економіки вносить свої корективи в систему управління сільськогосподарськими підприємствами. Прийнята у 1992 р. концепція сталого розвитку набуває нової актуальності і потребує певних змін та доповнень з огляду на появу нових тенденцій. Особливої уваги потребує сільське господарство, яке є основною продовольчої ланки національної економіки. Управління сталим розвитком сільськогосподарських підприємств у глобальному середовищі – це комплексно-системний процес, який пов'язаний з такими аспектами корпоративного управління, як управління конкурентоспроможністю, стратегічний менеджмент, екологічний менеджмент, управлінням соціальним розвитком, міжнародний менеджмент, метою якого є виробництво еколого безпечних продуктів харчування, що задовольнятимуть потреби споживачів, враховуючи сформовану культуру споживання, та прогнозовані потреби майбутніх поколінь.

Перспективи подальших досліджень полягають в економіко-математичному обґрунтуванні моделі сталого розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах глобалізації економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буряк Р.І. Сталий розвиток аграрних підприємств: методологія дослідження / Р.І. Буряк // Агроінком. – 2013. – № 1-3. – С. 88-92.
2. Варченко О.М. Складові економічного механізму сталого розвитку сільського господарства / О.М. Варченко, А.С. Даниленко // Економіка та управління АПК: Збірник наукових праць. / Білоцерк. нац. аграр. ун-т – Біла Церква, 2012.– Вип. 8 (95).– С. 5-10.
3. Герасимчук З.В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону: [Монографія] / З.В. Герасимчук, І.М. Вахович. – Луцьк: ЛДТУ, 2002. – 248 с.
4. Горбатенко В. Римський клуб і організація трансдисциплінарних проектів з довгострокового прогнозування глобальних проблем / В. Горбатенко // Політичний менеджмент. – 2012. – № 3. – С. 52-64.
5. Екологія та соціальний захист: програма сталого розвитку України / Римський клуб. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.esz.org.ua/?page_id=1195.
6. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / [С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій]; за ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2006. – Т. 2. – 568 с.
7. Клочан В.В. Сталий розвиток та концентрація виробництва сільськогосподарських підприємств / В.В. Клочан // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки / ХНТУСГ. - Х. – 2013. – Вип. 137. – С. 117-125.
8. Медоуз Д. Пределы роста. 30 лет спустя / Донелла Медоуз, Йорген Рандерз, Денис Медоуз; пер. с англ. – М.: Академкнига, 2008. – 342 с.
9. Підліснюк В. Сталий розвиток суспільства: роль освіти. Путівник /

В. Підліснюк, І. Рудик, В. Кириленко, І. Вишенська, О. Маслюківська / За ред. В. Підліснюк – К.: Видавництво СПД “Ковальчук”, 2005. – С. 88.

10. Попова О.Л. Економічний механізм сталого розвитку аграрної сфери: Автореф. дис... д-ра. екон. наук: 08.00.03 / О.Л. Попова; Державна установа “Інститут економіки та прогнозування НАН України” – Київ, 2009. – 40 с.

11. Порядок денний на XXI століття: Програма дій ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Самміт “Планета Земля”, 1992 р.); пер. з англ. – [2-ге вид.]. – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.

12. Чайківський І.А. Механізми забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств / І.А. Чайківський // Інноваційна економіка. – 2014. – № 6 [55]. – С. 108-114.

13. Шевчук В.Я. Про концепцію переходу України до сталого розвитку / В.Я. Шевчук // Проблеми сталого розвитку України: зб. наук. праць. – К.: БМТ, 2001. – С. 42-55.

14. Шубравська О.В. Сталий економічний розвиток: поняття і напрям досліджень / О. В. Шубравська // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 36-42.

15. Юшкевич О.О. Сталий розвиток сільськогосподарських підприємств: екологічний аспект / О.О. Юшкевич // Економіка Крима. – 2011. – №2 (35) – С.11.

16. Jordan N. Sustainable Development of the Agricultural Bio-Economy / G. Boody, W. Broussard, J. D. Glover et. al. // Science: Policyforum. – 2007. – № 15. – P. 1570-1571.